

УДК 811.112.2

Паніна О.В.,

Київський національний університет будівництва і архітектури

**ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(на матеріалі загальнотехнічної і галузевої термінології)**

Для адекватної передачі змісту оригіналу та збереження стилістичної відповідності йому під час перекладу застосовуються спеціальні перетворення, перекладацькі трансформації, які допомагають досягти еквівалентності перекладу на іншу мову всупереч багатьом лексико-семантичним, синтаксичним, стилістичним розбіжностям, які існують між мовами. На тлі нестримного зростання термінологічного складу науково-технічних текстів лексичні трансформації відіграють все більшу роль в адаптуванні перекладу оригінального тексту до норм мови перекладу.

Спеціальні перетворення, які здійснюються в мові перекладу для найбільш вичерпної та адекватної передачі інформації, яку містить текст оригіналу, за умови дотримання відповідних норм мови перекладу, прийнято називати перекладацькими трансформаціями. Л.С. Бархударов відмічав у своїх роботах, що самий термін «трансформація» не треба сприймати буквально, в тому розумінні, що текст оригіналу не перетворюється сам по собі, тобто не змінюється. Було вказано, що оригінал залишається незмінним, але ж на його основі за допомогою певних перекладацьких трансформацій утворюється текст на новій мовній основі. Сам процес перекладу сприймається як міжмовна трансформація.

Різні автори в різні періоди давали свої визначення поняття перекладацької трансформації, проте найбільш прийнятним, завдяки своєї всеосяжності та навіть витонченості, здається наступне: «Перекладацькі трансформації - це ті численні і якісно різноманітні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності») перекладу всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов» [1, стор.190].

Більшість науковців розглядають поняття перекладацької трансформації як відношення між початковим текстом і його перекладом, що передбачає різноманітні міжмовні перетворення, завдяки чому в результаті можна досягти повної еквівалентності (адекватності) перекладу. Це, в свою чергу, свідчить про комплексний характер перекладацьких трансформацій, що повністю відповідає реальній практиці перекладу.

Необхідно зазначити, що сьогодні існує велика кількість різноманітних класифікацій перекладацьких трансформацій, які запропоновані різними авторами, при цьому спостерігається відсутність єдиного підходу до видів трансформацій, а також засобів їх застосування. Одні автори поділяють усі перекладацькі трансформації на лексичні, граматичні і стилістичні (Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, Я.І. Рецкер та інші), інші – на лексико-граматичні або формальні та семантичні [3, стор. 201], треті додають лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні, тобто змішані типи [4, стор. 131]. Як було зазначено вище, на практиці трансформації мають комплексний характер, вони комбінуються, поєднуються одна з одною і рідко зустрічаються в чистому вигляді.

Лексичні трансформації здійснюються під час перекладу через заміну слів або словосполучень в мові оригіналу на такі лексичні одиниці в мові перекладу, які не є їх словниковими еквівалентами, тобто мають інше значення [1, 196]. Проте і наявність словникових відповідників не завжди гарантує точний, адекватний переклад - необхідно також знайти контекстуальну відповідність і зберегти мовні та мовленнєві норми, які існують у мові перекладу.

Одна з головних наукових проблем, які виникають при вивченні функціональної мови науково-технічної літератури, - це дослідження лексики, як найбільш специфічного рівня мови науки і техніки. На даний час саме лексичний склад науково-технічних текстів нестримно нарощується і розвивається внаслідок бурхливого наукового і технологічного прогресу. Йдеться про загальнонаукову/загальнотехнічну, спеціальну та вузькоспеціальну термінологію, якою насичені науково-технічні тексти з різних галузей. Отже, у зв'язку з цим процесом еволюції особливе значення набувають дослідження щодо функціонування лексичних одиниць в науково-технічному контексті. При перекладі і міжмовних зіставленнях термінів, які традиційно розглядаються як одиниці перекладу, часто виникає необхідність застосування лексичних трансформацій, саме з огляду на особливості науково-технічного тексту та вимоги до його перекладу. Переклад науково-технічного тексту повинен точно передавати значення вихідного тексту, дотримуючись, за можливістю, ближче до форми оригіналу. Відхилення мають бути виправдані особливостями мови перекладу та вимогами до стилю. Суттєвим є не втратити інформацію, а з іншого боку, не привнести чогось зайвого, чого немає в тексті, якій перекладається.

За сукупністю різних підходів до лексичних перетворень тобто трансформацій можна віднести транскрибування, транслітерування, калькування, лексико-семантичні заміни, а саме конкретизацію та

генералізацію значення слова, також додавання та вилучення слова, перестановку слова, смисловий розвиток або модуляцію, антонімічний переклад.

Розглянемо тільки деякі види лексичних трансформацій стосовно до перекладу термінології в науково-технічному контексті.

Спосіб транскрибування, це коли в мові перекладу літерами цієї мови передається звукова (фонетична) форма слова вихідної мови, наприклад, *collider* – колайдер, *accelerator* – акселератор, *business* – бізнес, *website* – веб-сайт, *touch screen* – сенсорний екран, *computer* – комп'ютер, *gadget* – гаджет. Транслітерація передбачає передачу слова вихідної мови за графічним принципом, тобто через літери, напр., *listing* – лістинг, *volatile* – волатильний, *usual* – узуальний, *occasional* – оказіональний, *starter* – стартер, *aperture antenna* – апертурна антенна. Транслітерацію і транскрипцію застосовують, перш за все, при перекладі власних імен, географічних назв, найменування компаній, газет, журналів, приладів, виробів, речовин, а також реалій, тобто предметів, понять, явищ, ситуацій тощо, які характерні для вихідної мови і не існують у мові перекладу. Це необхідно для лексичної стислості позначення і одночасно для підкреслення специфічності об'єкта чи явища, яке називається, якщо у мові перекладу не існує точного відповідника (*Financial Times*, *Wall Street Journal*, *London*, *West/East End*, *Boy Scout*, *General Motors*, *British Petroleum*, *newton*, *joule J*, *carbonate*, *widget* – віджет, *Boyle*, etc.).

Калькування або буквальный переклад полягає в поелементній передачі складних термінів і термінологічних словосполучень, для чого вибираються відповідники кожного елемента вихідної мови в мові перекладу, потім усі частини сполучаються без будь-яких перетворень і змін, наприклад, *tower crane* – баштовий кран, *high-frequency signal* – високочастотний сигнал, *water-tightness* – водонепроникність, *spot welding* – точкове зварювання, *atmosphere air* – атмосферне повітря, *water supply* – водопостачання, *water disposal* – водовідведення, *air collector* – повітрозбірник, *fire resistance* – вогнестійкість, *concrete frame* – бетонний каркас.

Лексико-семантичні заміни є способом перекладу лексичних одиниць вихідної мови шляхом вживання одиниць мови перекладу, які не є словниковими відповідниками, але підібрані згідно з логікою контексту. Вважається важливим вміти підібрати контекстуальні відповідники, тому що їх не завжди можна знайти в словниках. До таких лексико-семантичних замінів відносять конкретизацію і генералізацію. Конкретизація значення відбувається через заміну оригінального слова/терміна або термінологічного словосполучення з широким предметно-логічним значенням таким словом/терміном або словосполученням в мові перекладу, яке має більш вузьке

значення, наприклад: 1. What is the total power of *the electric load using equipment*? Яка сумарна потужність *цих електроприймачів*? 2. *Project planning is part of project management.* – Розробка плану організації будівництва є складовою управління проектом.

3. *Urban planners emphasize how the projects will fit in the local planning climate.* Міські планувальники надають особого значення тому, як проекти *вписуються* у місцеве *планувальне середовище*. 4. *Land development* – Інженерна підготовка. Наведені приклади показують, що конкретизація значення може супроводжуватися вилученням слів (1), а також таким прийомом контекстуальної заміни, як смисловий розвиток (2, 3, 4). Прийом смислового розвитку, який деякі автори називають модуляцією, полягає в заміні словникового відповідника контекстуальним, який з ним логічно пов'язаний. Використання контекстуальних відповідників з одного боку може призвести до певного відхилення від оригіналу, але часто є необхідним для отримання адекватного перекладу, тому що в мовах оригіналу і перекладу в кожному конкретному випадку можуть виявлятися різні мовленнєві норми і традиції. З іншого боку, зміст оригіналу може бути порушеним, якщо невміло чи необережно користуватися будь-яким прийомом контекстуальної заміни.

Протилежний конкретизації за напрямком трансформації процес – генералізації призводить до заміни слова/терміна або словосполучення в мові оригіналу на слово з більш широким значенням, наприклад: 1. *Production cost* – вартість, *civil engineering* – будівництво; 2. *The third tank supplied the public fountains where people drew their water.* Третій резервуар живив громадські фонтани, з яких люди *брали* воду. 3. *The ribs were built independently of the wall and supported the stone-vault web.* Ребра будувалися *окремо* від стіни і підтримували кам'яну склепінчасту *конструкцію*. 4. *The multifunctional centre represents a new building type which will attain a world-wide significance.* Багатофункціональний центр є новим типом будівлі, яка *матиме* *всесвітнє* значення. 5. *Level the surface for setting sleepers.* – *Сплануйте* підстави *під лаги*. 6. *In butt joints the welded parts are edge-welded.* – У стикових з'єднаннях *частини* виробів з'єднуються *торцями*.

З огляду на те, що мова науково-технічних текстів сама по собі є цілком конкретною і лаконічною, такий вид лексичної трансформації як вилучення не дуже часто зустрічається в відповідних джерелах. Однак, у випадках надлишковості елементів смислу з точки зору норм мови перекладу бажано вдаватися до методу вилучення, в тому числі за потреби в рамках одного речення можна вилучати лексичні одиниці, які мають синонімічний характер. Необхідно уникати тавтології в перекладі. 1. *Civil engineers work in fields related to the planning and construction of buildings, roads and other facilities.* Інженери-

будівельники *планують і будують* дороги, мости, будівлі та інші споруди. 2. This is the cost report *with a breakdown of the expenses for each kind of work*. Це зведення витрат *за видами робіт*. Дане речення може бути прикладом лексичної трансформації вилучення, яке є цілком виправданим з точки зору адекватності перекладу. 3. Limestone is heated in *a special kind of furnace called a "kiln"*. Вапняк нагрівають у *спеціальній печі*, яка називається *випалювальною*. 4. The concrete mix should be conveyed *to the job continuously*. – Бетонну суміш треба подавати безперервно.

Додавання, як лексична трансформація, не передбачає додаткового надання інформації в тексті перекладу у порівнянні з текстом оригіналу. Йдеться про найбільш адекватну передачу смислу через вживання додаткових лексем, яких може не бути в оригіналі, але ж в ньому проглядається відповідний імпліцитний смисл, якій необхідно не пропустити при перекладі. 1. The crushed stone has *impurities*. – Щебінь має *сторонні* домішки. 2. Congestion at the centre forced people *in and up*, and the large amount of space given up in the normal English town *tended to be compressed* into a few tall buildings closely surrounded by large stores and then enclosed in a ring of flats *for those people* who had no notion of suburban gardening. Перенаселеність в центрі змусила людей *більше використовувати внутрішні простори, а також рухатися догори*, тому великий простір, якій не був використаний у звичайному англійському місті, *почав стискатися і був зведений до кількох висотних будівель*, тісно обставлених великими магазинами, і далі оточених кільцем квартир, *де мешкали ті, хто не мав уявлення про заміське садівництво*.

При перекладі з однієї мови на іншу неможливо обійтися без відповідних трансформацій, вони є основою перекладу [2, 38]. Але тут важливо не допускати втрати суттєвої інформації або, навпаки, привносити від себе те, чого немає в тексті оригіналу, включаючи невмілу або неточну передачу його імпліцитного смислу. Слід відмітити, що не всі професійні перекладачі знають про спеціальні лексичні трансформації, хоча постійно користуються тим чи іншим видом перетворень. При цьому теоретики перекладу вважають, що для адекватного перекладу дуже корисно знати і правильно використовувати найбільш типові трансформації [4, 131]. Це потрібно для того, щоб текст перекладу максимально точно і правильно передавав зміст і характер оригіналу, одночасно відповідаючи стилістичним, граматичним, синтаксичним вимогам мови перекладу. У випадку науково-технічного перекладу до цих знань і вмінь додається ще вимога щодо знання предмету повідомлення.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240с.

2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216с.
3. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М.: Моск. лицей, 1996. – 208с.
4. Латышев Л.К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. – М.: Международные отношения, 1981 – 248с.
5. К. В. Кулемина К.В. Основные виды переводческих трансформаций. // Вестник АГТУ, 2007. № 5 (40). – С. 143-146.
6. Борисова Л.И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода: учеб. пособие. – М.: МПУ, 2001. – 208 с.
7. Ятель Г.П., Князевський Б.М., Кузик Ф.К. Англійська мова, поглиблений курс для студентів технічних вузів. – Київ: Вища школа, 1995. – 254с.
8. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця.: НОВА КНИГА, 2004. – 574стор.
9. Полюжин М.М., Максимчук Н.М., Омельченко Л.Ф. Теорія і практика перекладу англійської мови на українську: навч. посібник. – К., НМК ВО, 1991. – 94стор.
10. Лашкевич Ю. И., Гроздова М. Д. О переводе научно-технического текста. – <http://www.practica.ru/Articles/scientific.htm>
12. Fomenko V.Y., Lubimtsev A.N., Lubimtseva S.N. Russian-English Phrase Book on Building and Civil Engineering. – Moscow, Russky yazyk Publishers, 1990.

Аннотация

Для адекватной передачи содержания оригинального текста и сохранения его стилистического соответствия используют трансформации, которые помогают сделать эквивалентный перевод на другой язык, не смотря на многочисленные лексико-семантические, синтаксические, стилистические различия, существующие между языками. На фоне стремительного увеличения терминологического состава научно-технических текстов лексические трансформации играют всё большую роль для адаптации перевода исходного текста к нормам языка перевода.

Summary

To adequately convey the original text retaining its stylistic conformity, all kinds of transformations are used to achieve equivalent translation into another language, despite numerous lexical, semantic, syntactic and stylistic differences in the languages. In view of the impetuous development of sci-tech terminology lexical transformations are playing an increasingly important role in going with the target language.